

Pasvalio M. Katiliškio viešosios bibliotekos konkursui

Pasvalio Petro Vileišio gimnazija

Rasa Tuskėnaitė
2e klasės mokinė

Mariaus Katiliškio kalbos meniškumas (novelė „Kaitra“)

Mokytoja R. Grubinskienė

Pasvalys
2005

Mariaus Katiliškio kalbos meniškumas (novelė „Kaitra“)

Kalbėdami apie išeivijos literatūrą, egzodą, ištikusį Lietuvos kultūrą ir kartu smarkiai paveikusį literatūros kryptis Antrojo pasaulinio karo metu bei jo pabaigoje, prisimename žemininkų literatūros srovės atstovus. Tarp jų ir žymų prozininką Marių Katiliškį, kuris iš daugelio išsiskyrė savo sugebėjimu tikroviškai ir natūraliai, kasdieniškai, bet ypatingai aprašyti Lietuvos kaimo gyvenimą. Žavi jo paprastas stilius, tikras senojo kaimo žodynas.

V. Areška teigia, jog pagal tai, kaip M. Katiliškis valdė žodį, kūrė pasakojamąją struktūrą, kaip jautė tikrovę, emigracijoje jis lyginamas net su M. Solochovu („Tykasis Donas“), su E. Remarku („Kelias atgal“)¹. Šis prozininkas savo kūryboje meninėmis priemonėmis perteikė lietuvių ryšį su gamta, nupasakojo tikrą kaimo gyvenimą su visomis bėdomis ir gražumais.

Novelių romano „Užuovėja“ centrinė novelė „Kaitra“ – vienas iš savotiško M. Katiliškio rašymo stiliaus pavyzdžių. Čia aprašomas keistas įvykis: nepažįstama mergina pagimdo kūdikį rugiuose, o kaimo senelis Vaitiškis ir senutė Miklošienė ima jais rūpintis. Mergina pabėga, palikusi vaiką, o po kiek laiko sugrįžta jo išsivežti. „M. Katiliškis detalčiai vaizduoja žmogaus dvasios judesius, nepaaiškindamas jų priežasčių, palikdamas visa tai skaitytojui“¹. Vaitiškis elgiasi labai dorai, nuoširdžiai, gerumas sklinda iš seno kaimo žmogaus širdies. Meniškai pateikiamas senelio ir vaiko santykis:

„–Seneli!.. Seneli!.. – į Vaitiškio ausį vieversiu sučireno.“².

Senelis pasakoja jam įvairiausių dalykus, o vaikas stebisi, sužinodamas tiek daug apie pasaulį. Žaismingumo vaiko kalbai suteikia žodžiai, parašyti taip, kaip ir tariami – šveplai: as tului, is misko palnesė, Jievutė gelesnė, bjaulybė vanagas.

Žmogaus ir gamtos santykis pateikiamas nenusakant tiesioginio ryšio. Nuo gamtos aprašymo peršokama prie žmonių santykių, mąstymo apie Antanuką. O aprašoma gamta labai meniškai, bet paprastai, išvardijami ir senoviniai gėlių pavadinimai. „Žolynų kvaptį gėrė senis. Ir taja kvaptimi pasigėrusios bitės, sunkiai bevaldydamos geltonas kojas, ropojo iš liūtažandžio suskliaustų auselių į plačią ir skaisčią kaip saulė ziniją. Lindo į tamsiai mėlynus čebatėlius ir skendo giliose tuliponų taurėse, tartum maldai sudėtose vaiko rankutėse“². Gamtos aprašymuose jaučiamas ir stiprus poetinis atspindis: „Žolė ir pasisvarinusios medžių šakos švankštė ir skambėjo galybe plazdančių sparnelių. Ant stogo šokančių lašų sukuriu mirgėjo šešėliuose ir saulės nuauksintose plynėse“².

¹ V. Areška. Rašau visiems lietuviams// M. Katiliškis. Užuovėja. Išėjusiems negrįžti. V., 1990. P. 562, 565.

² M. Katiliškis. Užuovėja. Išėjusiems negrįžti. V., 1990. P. 98-99, 102

V. Kubilius teigia, jog M. Katiliškio kūryba – „tai lyrinės vizijos, besiliejančios palyginimais ir metaforomis, harmoningais pasikartojimais ir nerimastingai plazdančia intonacija“³. Daug rašytojo novelės minčių pagražinama, paslėptų prasmių įsupama į meninių priemonių tinklą. Vartojama daug palyginimų: „Šilkinė papliauška šovė ore skaudžiai, lyg kultuvė per vandenį“, „Vežimas kaip apsiputojęs kubilėlis, per kraštus drimbantis“, „Tuliponų taurėse, tartum sudėtose maldai vaiko rankutėse“, „O kmynų žydėjimas visų žolių audeklą dengė lyg ryto šarma“⁴. Taip pat metaforų: „Spinduliai smelkėsi pro juos, mirguliuodami auksu“, „Sumosavo malūno sparnais pralėkusios dienos“, bei personifikacijų: „Sodžius suposi kmynų žieduose, apsalęs žiogelių ir svirplių čerpime“⁴.

Spausdinant rašytojo romaną „Užuovėja“, buvo taisoma jo rašyba, skyryba bei kai kurios tarminės formos. Tačiau tai daryta, stengiantis išsaugoti kalbos savotiškumą. Tad M. Katiliškio kalbą nuspalvina ir pasitaikantys aukštaitiški tarminiai, senoviški žodžiai bei skoliniai: zaitrė, marškonis, medžkriaunis, čiupryna, drangos, vyžena, parūgoti, gėriukas ir kt.

Nagrinėjant kalbos dalių pasiskirstymą novelės „Kaitra“ ištraukose, matyti, jog vyrauja ne būdvardžiai, vartojami aprašant vaizdą, o daiktavardžiai bei veiksmažodžiai. Jie suteikia tekstui dinamiškumo bei negreito, ramaus, banguojančio ritmo. Tai siejasi su ramia kaimo buities tėkme, kurią kartais sudrumsčia netikėti įvykiai. „Išgyvenimų įtampą padidina ekspresyvus, įtemptas žodžių judėjimas – dažnai netikėti semantiniai deriniai.“⁵

Marius Katiliškis sukuria tikrą vaizdą, lyg kūrinio veikėjai, laikas egzistuoję realybėje. „Visi daiktai yra gyvi savyje, ne autoriaus žodžiuose. Viskas egzistuoja laike, metų laike, peizaže, tradicijoje bei socialinėje kondicijoje. Autorius sau pasilieka tarytum orkestro dirigento uždavinį, pabrėždamas kai kuriuos akcentus, liepdamas medžiams rūščiau sušlamėti arba vasaros nakčiai suspindėti visais savo pirštų deimantais ir apyrankių auksu.“⁶

Tad novelė „Kaitra“ yra vienas iš visų Mariaus Katiliškio kūrinių, meniškai atspindinčių senovinę ir tikrąją Lietuvos kaimą. „Niekas neginčys, kad „Užuovėjos“ autorius kalba sodriai ir vešliai. Vaizdingų posakių ir sąmojo atsargos rodo neišsemiamos. Žodynas – gausus, net per gausus. Nemaža žodžių ne šiauriečiams bus visiškai nesuprantamų. Vadinasi, Katiliškio sutelkta nepaprastai daug visokių priemonių, kurios dažnais atvejais yra pačios savyje vertingos“⁶.

³ V. Kubilius. Problemos ir situacijos. V., 1990. P. 408.

⁴ M. Katiliškis. Užuovėja. Išėjusiems negrįžti. V., 1990. P. 97, 98, 100, 101, 105.

⁵ V. Areška. Rašau visiems lietuviams// M. Katiliškis. Užuovėja. Išėjusiems negrįžti. V., 1990. P. 573.

⁶ A. Nyka-Niliūnas. Šiaurės Lietuvos kaimo buities freska//Egzodo literatūros atšvaitai. V., 1989. P. 425, 430-431.

Priedai

Kalbos dalių skaičius M. Katiliškio novelės „Kaitra“ ištraukose

Tekstas (M. Katiliškis. Užuovėja. Išėjusiems negrižti. V., 1990. P. 97-121)	Būdvardžių skaičius	Veiksmažodžių, dalyvių, pusdalyvių, padalyvių skaičius	Daiktavardžių skaičius
„Sodžius kaip iššluotas. Vaikai išsilakstė pas piemenis ar išsekė didžiuosius. Pasilikusieji namų saugoti skubina apsiliuobti, kad atsikvėpus kiek, kol užeis karvių melžimas. Stovėjo vidury gatvės Vaitiškis ir žvalgėsi. Baltas kaip iš pirties. Vienmarškinis ir baltytom pakulinėm kelnėm. Plaukai, ūsai ir antakiai buvo to paties baltumo.“	- 1 - - 2 1 1	2 4 3 2 1 1 -	3 1 1 4 1 4 -
„Uosių eilės augo ant ežios ir ėjo nuo kelio į pakluones. Kažkada seni medžiai buvo nukirsti, ir atžalos, leisdamos trašius ūglius, vešliu tankumynu iškilo aukščiau stogų. Šalia uosių tuščia Urnėžio sėdybvietė šiūravo sužėlusia pieva kaip švendrynas paežery. Kelios perkaršusios obelys barkšojo apdžiūvusiom šakom, iki pusiaujo įsibridusios į smilgas ir kumelrūgštes.“	- 1 2 1 - - -	2 3 1 1 1 3 -	5 2 3 3 4 2 2
Iš viso:	9	24	35

